



אשכולות

ביתן בארץ אל תאריך ימים כרם ביבנה

פרשת מטות

גליון 305 | כ"א בתמוז ה'תשע"ד
(שנה שמינית)

19:25 כניסת שבת
20:27 צאת שבת

רחמים אמתיים

אסי ישראל מוזר



בפרשתנו מסופר על מלחמת בני ישראל במדין. היינו מצפים שהלוחמים יתקבלו בתופים ובמחולות בעקבות הנצחון המוחץ, אבל מה שקורה הוא: "ויקצוף משה על פקודי החיל... החייתם כל נקבה". וכאן השאלה צועקת, מה משה רוצה מהעם? בשלמא במלחמת שאול בעמלק היה ציווי מפורש, וכי כאן היה ציווי להרגם? האם אין מקום לרחמים על נשים וילדים? יתרה מזו, אולי יש אף מעלה בכך שבשעת מלחמה יכולים הלוחמים לגלות רחמים ולא להתאכזר כדרכם של לוחמים.

דבר נוסף הטעון בירור, האם מלחמות ישראל הם עוד "רשימת חיסול" כדי לאפשר חיים בנחת ושלום, או שמטרתן עמוקה וכללית יותר? עוד עניין שתמיד התקשיתי בו, הוא מאמר החכם: "כל המרחם על אכזרים סופו נעשה אכזר על רחמנים" (עיין משיבת נפש בראשית יז, א וכן ב'ישראל קדושים' לר' צדוק, אות ו). זה נשמע כ"סטיקר" טוב, אבל איך זה עובד? לכאורה, כל שכן שירחם על רחמנים, שהרי הוא מגלה רחמים לכולם?

אולי הפתרון לזעמו של משה ולשאר השאלות נעוץ ביסוד חשוב ועמוק בתורתנו הקדושה. דנו עוד הקדמונים במהותו של הרע, האם הוא מציאות או לא (עיין "מורה נבוכים" ח"ג פרקים י, יא, דרך ה' חלק א פרק שני, והרחיב את היריעה הרמח"ל בדעת תבונות פסקה קב והלאה, הוצאת גיטלר)? וההכרעה המקובלת, שהרע הוא לא מציאות, אלא העדר מציאות. הרמח"ל מסביר, שהטוב המוחלט זהו הוא יתברך וכל העדר גילויי זהו מציאות הרע. 'רע' אינו רק מעשים, כגון לגנוב, לקלל וכו', ולא רק מידות רעות או מחשבות רעות (עיין מוסר אבן פ"א פסקה ג), זוהי רק מציאות הרע המתגלה בפועל, אבל ההגדרה המושכלת של הרע, כלומר שורש מציאות הרע בעולם הוא העדר גילוי טוב, והטוב – הוא יתברך. ההעדר הנ"ל יוצר את מציאות הבחירה, ההסתר וההעלם.

נמצינו למדים, שכל מציאות הן בעולם והן בכללות ההווה כולה שאינה מגלה אותו יתברך, משתייכת בכללות למציאות הרע בעולם, וזה כולל גם את נפשותינו. כל מחשבה דיבור או מעשה שאינם מגלים אותו יתברך נכללים במציאות הרע (לדאבוננו, הפיצה טעימה והבדיחה מצחיקה גם כשהיא לא לשם שמיים). אגב, זה כולל גם מצוות, ואפילו לימוד תורה כשאין מטרתו לגלות את ה' בעולם, אלא משמש ככלי להשגת כבוד, מעמד, תעודות ושאר נגיעות אישיות, אלא שלמדונו חז"ל "לעולם יעסוק אפילו שלא לשמה", אבל כמובן, אין זה אלא אמצעי להגיע לתכלית, שגם הלימוד יעודו יהיה גילוי כבוד ה' בעולם.

מובא בספר יצירה שיש שלושה סוגי התגלויות: א. בעולם. ב. בשנה, כלומר, בזמן. ג. בנפש. גם לגילוי האלוקי יש התראות במצב של 'נפש'. למשל, לא רק שהקב"ה מתגלה במידת החסד, אלא גם הייתה נפש שהייתה מרכבה לאותה מידה וגילתה גילוי זה בעולם, והיא אברהם אבינו. וכן שאר האבות לפי תכונתם. ומצד האמת, כל נשמה מגלה את ה' יתברך לפי ערכה ועניינה (עיין בליקוטי אמרים הקדמת המלקט, דגל מחנה אפרים פרשת וארא, פרי צדיק וישלח" ו עוד, והדברים מפורסמים, 'ישראל' נוטריקון "יש ששים ריבוא אותיות לתורה", עיין שם ביאורים). וכן להפך; גם למציאות הרע יש עמים ונפשות שמגלות אותו בעולם. כאשר בלעם הרשע אומר "ראשית גויים עמלק", מסבירים רבותינו שזה בהקבלה לישראל שנקראו "ראשית" (עיין ליקוטי תורה על פורים ועוד ספרי חסידות רבים), וכשם שישראל מגלים את שורש הטוב בעולם שהוא השי"ת, זה לעומת זה – עמלק מגלה את שורש הרע בעולם, ולכן צריך למחות אותו ולא להשאיר ממנו זכר, כמו כן, שאר האומות מגלות את חלקי הרע בעולם כל אחת לפי עניינה. ממילא, שונה הדין כלפי כל אומה, יש שאין עניין להלחם בהם, אלא לרוממם ולתקנם, ויש שצריך להרגם כמו שבעה עממין.

אלא שכאן הקושי הגדול: במבט חיצוני ההבדל אינו ניכר – לי יש גוף וגם לגוי יש גוף. האדם אינו רואה את הנפש השוכנת בגוף ואת מה שהיא מגלה. וכאן הסכנה. האדם רואה נשים וילדים ומתמלא ברחמים, כטבעם של ישראל שהם רחמנים, ומתחיל המאבק – האם יתגבר על המבט החיצוני הרואה גופים ומתמלא ברחמים, ויתעלה לחיות במבט עמוק שרואה כאן נפשות מקולקלות שמהותם לגלות את הרע בעולם ולסלק כבוד שמיים ויש לגלות שנאה כלפיהם, או שהמבט החיצוני הגופני יתגבר וישתיק את הנשמה, וממילא לא יוכל היהודי לקיים תכליתו – "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (עי' שמונה קבצים ח, רכח, מאד מומלץ!).

{המשך בעמוד האחרון}

מלא טוב!

למך ראש הישיבה
לרגל הולדת הנכדה

לדין הרב ישי בוכריס בהיכנס
בנו רועי לנעם עול מצוות

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshkolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתאל סופר,
נתנאל כהן ועקב וולף

א. מי אמר שאסור להזיק?

כלומר, החינוך אומר שלא ניתן ללמוד איסור מעצם העובדה שיש עונש, כי ייתכן שיכול אדם לעבור ולספוג את העונש. ואם כן מובן מדוע לא ניתן ללמוד איסור להזיק מתשלומי נזיקין, דאי משום הא הו"א דיכול אדם להזיק ולשלם.

אך אם כן, נצטרך להבין מדוע העיר שושן לא נרתע מלבאר כך למרות דברי החינוך?

נראה פשוט, שהעיר שושן סובר שיש הבדל בין איסור לממון. באיסור לא הייתי יכול ללמוד מעצם העונש שיש איסור, כי עצם העונש הוא מחודש ולכן הוא אינו יכול ללמד אותנו על איסור. כי היינו יכולים לחשוב "שיהיה רשות ביד כל הרוצה לקבל העונש", כדברי החינוך. אך בממון פשוט לנו מסברא שאם הזיק חייב לשלם ולכן מכך שהתורה טרחה להדגיש שמשלם, מוכח שיש איסור.

אך אם כן, שוב נצטרך להבין מדוע שאר רבותינו, שחזרו על כל צידי צדדים של מצוות למצוא איסור להזיק, לא אמרו את דברי הע"ש ויחלקו כחילוקו בין איסור לממון?

ג. תפיסת המשפט העומדת מאחורי מחלוקתם

נראה, שטמונה כאן מחלוקת יסודית על תפיסת המשפט של התורה. מה המוקד של המשפט לפי התורה? **אם מוקד המשפט הוא החברה, העיסוק בין בני האדם, אזי השכל הישר, המוסר האנושי הבסיסי, מחייב לשלם על נזק.** אם גם מטרת התורה היא לעשות צדק, רק בדרך שונה, נכונה יותר, משאר משפטי העמים, אז "מילתא דפשיטא היא" שמי שהזיק חייב לשלם. זו שיטת העיר שושן הסובר שפשוט שחייב לשלם, ולכן ניתן ללמוד מכך שהתורה חייבה בתשלומין שיש איסור.

אך לא כן דעת שאר רבותינו. הראשונים והאחרונים שלא נחתו להסברו של העיר שושן כנראה סוברים, **שבתפיסה הבסיסית אין שום הבדל בין אורח חיים לחושן משפט. ההלכה אינה מתבססת על מוסר אנושי, אוניברסלי. ההלכה מכירה אך ורק בדבר ה'. ללא ציווי של הקב"ה אין עלינו שום מרות.** למשפט אתאיסטי, המקדש את המטריאליזם (חומריות), אמנם יש משטרה והוצאה לפועל, אך תוקף מוסרי לחייב אדם לשלם אין לו. יכול אדם לומר אמנם הגיוני לי בשכל שאני חייב, אך בכל זאת אני לא מסרב להיענות לצו המצפוני ולא ניתן לחייב אותי. רק פקודה של בורא עולם, יוצר הכול, יכולה לחייב אדם לשלם. לכן אין לומר שפשוט שצריך לשלם על נזק. לכן גם בממון שייכים דברי החינוך שמהעונש לא ניתן ללמוד איסור. ולכן טרחו שאר רבותינו לחפש מקורות אחרים לאיסור להזיק.

ד. תליית טעמי החיוב בנזקי ממון במקורות האיסור

ידועה חקירת רבותינו ראשי הישיבות מהי סיבת המחייב בנזקי ממון – האם בגלל שלא שמר או בגלל שממונו הזיק ושמידה הויא כאנוס. והנה **השרידי אש** (ח"ד מחקר ה' עמ' קכ"ה) הדן בחקירה זו, כותב בתוך דבריו: "אמנם כבר התרגלו חוקרנו עם הרעיון ש'עיקר הכשר הנזיקין בתלמוד הוא חיוב השמירה'. מזיק חייב מטעם שומר לפי שחוב מוטל על האדם לשמור את גופו ואת ממונו שלא יזיקו לאחרים וכלל אמרו שחייב השמירה גורם חיוב ההיזק... אבל הלכה פסוקה זו כביכול שאחזו בה אחדים מן הכותבים על תורת המשפט העברי, איננה מוסכמת כלל ויש עליה חולקים בתלמוד ובין חכמי ההלכה". ובהמשך עמוד קכ"ח כתב: "בתלמוד אנו מוצאים פנים לשתי ההשקפות הנ"ל". ובעמ' קל"א: "אין לראות בהכרעה זו סתירה למה שאמרנו למעלה שיסוד החיוב בתשלומי נזקים הוא יחס הבעלות שהרי יש ליחלק...". משמע מדברי השרידי אש, שבהלכה ישנם פנים לשתי ההשקפות, אך דעתו האישיית נוטה דלא כחוקרים.

ולפי דרכנו נראה לומר, שטעמי סיבת החיוב תלויים המה במקורות האיסור. מי שסובר שעצם העובדה שממונו הזיק מחייבת בתשלום, סובר שהתורה היא המוקד של המשפט, ולכן לא ההתרשלות כלפי החברה היא המחייבת אלא עצם קיום הממון. אך מי שסובר שהשמירה מחייבת מתייחס למשפט כעוסק בענייני בין אדם לחברו, לכן הרשלנות בשמירה כלפי החברה היא המחייבת. ולכן מובן מדוע החוקרים, שכידוע מגמתם תמיד לחפש את הדומה ולא את השונה בין משפט התורה למשפטי העמים, 'התרגלו עם הרעיון' שהעיקר הוא חיוב השמירה. אך בהלכה אין הדבר מוכרח ויש פנים לכאן ולכאן, וניתן גם לומר שהתורה חייבה על עצם הבעלות. כמו שמנמק השרידי אש: "ביסודה של אחריות זו שולטת ההשקפה שקנייניו של אדם לא להנאתו ולתשמישו בלבד, ניתנו אלא מטילים עליו גם **חיובים**", מושג שכמעט זר הוא למשפט המודרני. בתורה אפשר לומר שדיני ממונות מתמקדים בחברה, אך אפשר גם לומר שהרי הם ככל שאר התורה שהמוקד הוא דבר ה', ואין אנו יכולים לחייב על פי מוסר טבעי הקודם לדיני התורה.

כתב **הטור** (סימן שע"ח ס"א): "כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חברו כך אסור להזיק ממון שלו אפילו אם אינו נהנה". ודן **הקהילות יעקב** (ב"ק סימן א') האם איסור זה הוא מדרבנן או מה"ת, ולאחר שהוכיח שהאיסור הוא מה"ת כתב לתמוה: "היכן מבואר איסור זה בתורה, דאי משום הא גופא דחייב בתשלומין הוי הוכחה שמעשה זו אסורה, הרי גם כששורו הזיק חייבתו תורה בתשלומין אע"פ שהבעלים לא עשו שום איסור, דהא רשאי להניח את בהמתו לילך ברה"ר". ותירץ הקה"י: "ונראה, דיסוד האיסור להזיק ממון חברו **נלמד מדין השבת אבדה** שחייבתו תורה להציל ממון חברו אפי' מהפסד שלא בא על ידו והזהרו בלאו דלא תוכל להתעלם וכש"כ שחייב שלא יזיק בדיים". ולאחר מכן מביא הקה"י דברי הרמב"ם (פ"ה מנז"מ ה"א) שכתב "מפני שאסור לאדם להזיק ולשלם מה שהזיק", אע"פ שבכה"ג, שמשלם לאחר מכן, לא שייכת מצוות השבת אבדה. ולכן ביאר הקה"י: "ונראה דכל זה נלמד **מכלל מצוות הדיינים** דכתיב שופטים ושופטים תתן לך וכתוב בצדק תשפוט עמיתך ואילו באו לפני ב"ד לדון ע"ד זה שרוצה להזיק ואפילו ע"מ לשלם ודאי הב"ד מחוייבין למונעו דהא אין לו רשות בממון חברו ובעל הממון ודאי יכול לעכב עליו את שלו וכל שהב"ד **צריכים לעכבו אסור לו לעשות ג"כ לעצמו**, שזהו יסוד ענין ד"מ ע"פ הוראת ב"ד והוא בכלל מצוות דינין".

עוד הביא הקה"י דברי היד רמה (ב"ב פ"ב סימן ק"ז) דאתי עלה משום לפני עיוור או משום ואהבת לרעך כמוך, ודברי הרא"ש בתשובה (כלל ק"ח סימן י') שכתב שאדם מצווה להרחיק את נזקיו מקרא דדרכיה דרכי נעם.

אם כן, הקהילות יעקב מביא כמה וכמה מקורות לאיסור להזיק. אך ישנו טעם נוסף, טעמו של העיר שושן, שהקה"י לא מביא, והוא מובא בספר פתחי חושן (הלכות נזיקין עמוד א')².

ב. שיטת העיר שושן

כותב רבי מרדכי יפה בספרו **עיר שושן** (סימן שע"ח ס"א): "**מדחיבה התורה בכמה מקומות את האדם המזיק ממון חברו לשלם**, כמו שחייבה בגזל וגונב ממון חברו לשלם כדכתיב מכה בהמה ישלמנה, וכן בשאר נזקין שמזיק חברו, שמע מינה כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חברו **כך אסור להזיק ממון שלו**, אלא דבגונב וגוזל החמירה לעבור עליו גם בלאו להלקותו, אבל במזיק אינו אלא איסור דאורייתא ולא מלקות. ואין לומר דאפילו איסור נמי ליכא אלא שאם הזיק חייב לשלם ומותר להזיק על מנת לשלם, ועל זה כתבה התורה כל דיני נזיקין שישלם, **הא מילתא דפשיטא היא**, ועוד **דהא אסרה תורה בבל תשחית** אפילו בממון עצמו קל וחומר בשל חברו".

וצריך להבין, מדוע כל שאר רבותינו לא נימקו את נימוקו, הפשוט לכאורה, של העיר שושן, שעצם העובדה שחייב לשלם מוכיחה שאסור להזיק? ונלע"ד דס"ל כבעל החינוך. החינוך (מצווה ס"ט) כותב לגבי אין עונשין אא"כ מזהירין בזה"ל: "האזהרה היא מכאן, כי לא יספיק לנו הזכרת העונש במצווה מבלי אזהרה. וזהו שיאמרו רבותינו ז"ל תמיד עונש שמענו אזהרה מנין, והעניין הוא מפני שאם **לא תבוא לנו בדבר מניעת האל, אלא שיאמר עושה דבר פלוני יענש בכך, היה במשמע שיהיה רשות ביד כל הרוצה לקבל העונש ולא יחוש לצערו לעבור על המצווה** ולא יבוא בזה כנגד חפץ השם יתברך ומצותו, ויחזור דבר המצווה כעין מקח וממכר, כלומר הרוצה לעשות דבר פלוני יתן כן וכך ויעשהו או יתן שכמו לסבול כן ויעשהו".

¹ אמנם ק"ל, שבתחילה הקה"י דוחה את האפשרות ללמוד מכך שפשע בשמירתו, מכיוון שבעלי בהמה שהזיקה ברה"ר לא עשו שום איסור, ולכן כותב הקה"י שהטעם הוא מדין השבת אבדה. וקשה, הרי השאלה במקומה עומדת - מה שייך דין השב"א בבהמה שהזיקה ברה"ר, הרי הבעלים לא פשעו כלל. ואם כן נמצא שאין צורך להגיע להשבת אבדה – אם המזיק אשם ניתן לחייבו כי התרשל בשמירה, ואם הוא לא אשם מה תועיל מצוות השב"א, דכי ניתן לחייב ממון על חוסר קיום מצוות השב"א כשלא אשם כלל בכך? וצע"ג.

² עוד מביא שם בפתחי חושן דברי רבינו יונה בתחילת מסכת אבות שכתב: "בין תורה שבכתב בין תורה שבע"פ שהתורה בפירושה ניתנה שאם לא כן אי אפשר למדע ביה שהרי כתוב לא תגזול **וכל נזיקין בכלל אותו הלאו**". עוד הביא הברכת שמואל ריש ב"ק מרבו הגר"ח שהאיסור הוא מ'ולא ישמרני' שמשמע שצריך לשומרו. ומפי מורי ורבי הרב קב שליט"א שמעתי, שהמקור לאיסור להזיק הוא מדין "דרך ארץ קדמה לתורה". ותודה לרי' משה גמליאל על התזכורת.

האם יכול לחזור לביתו לעיר שלן בה, לאחר שנתרחק מעירו יותר מאלפיים אמה ע"י עירוב תחומין?

נחלקו השו"ע והרמ"א, האם כאשר הניח עירוב תחומין במזרח עירו במרחק 1990 אמה, והלך עד מקום עירובו ומשם עוד 2000 אמה, ולאחר מכן רוצה לחזור לעירו:

- **דעת השו"ע:** יכול לחזור רק עד מרחק 2000 אמה ממקום עירובו, ולפיכך אם דר רחוק יותר מאלפיים אמה מעירובו, אינו יכול לחזור לביתו. טעמו הוא: שהרי עיר שהיה בה בליל שבת נחשבת ג"כ לד' אמות דווקא כל זמן שלא יצא ממנה, אבל אם יצא ממנה אינו יכול לחזור לביתו אלא יחזור עד 2000 אמה מעירובו.
- **דעת הרמ"א:** עיר שלן בה בליל שבת נחשבת כד' אמות גם לאחר שיצא ממנה, ומשום כך יכול לחזור לעירו ולילך לביתו אפילו אם ביתו רחוק מעירובו יותר מאלפיים אמה.

לפי האמור לעיל והתצלום שלפנינו, ניתן להניח עירוב תחומין ביישוב עשרת, היות וקצה ישוב זה נמצא בתוך אלפיים אמה לכרם ביבנה, וכך קונה שבייתה בעשרת, ומותר לילך בכל עשרת וחוצה לה אלפיים אמה לכל רוח, וכך להגיע לבתי הכנסת שביישובים: עשרת, מישר וכפר מרדכי.

אלא שבחזרתו משם לדעת השו"ע יכול לחזור עד סוף אלפיים אמה מהיישוב עשרת, דהיינו תחילת גבעת וושינגטון, ולרמ"א יכול לחזור לעירו – קרי: לפנימיות ולבתי הישיבה.

השינוי בכביש הסמוך לישיבה: נמצינו למדים, שהקונה שבייתה במקום עירובו איבד את האלפיים אמה לכל רוח שהיה מותר לו לילך חוץ מעיר שלן בה. לפי זה, יציאה חוץ לריבוע העיר אסורה, אלא אם כן היא בתוך תחום אלפיים אמה למקום עירובו.

אם כן, הכביש החדש המוביל ליציאה מן הישיבה נמצא חוץ לריבוע העיר, והמניח עירוב תחומין בעשרת לכאורה לא יוכל לילך בו, שהרי יוצא מריבוע העיר ואינו בתוך אלפיים אמה לעשרת!

זהו הדיון שהתעורר מחדש לאחרונה, ותודה לבחור החשוב נתן נתיב על הערתו.

אמנם ישנה אפשרות, ע"פ מה שנכתוב לקמן, להוסיף על מידת אלפיים אמה מהעיר עשרת.

דין הבלעה: נפסק בשו"ע (סי' תח סעיף א), שהיוצא מחוץ לעיר – שבייתה ופגע בעיר אחרת וכולה מובלעת בתוך מדידת אלפיים אמה שלו – נחשבת כולה כארבע אמות בלבד. לדוגמא: אם לאחר 500 אמה מעירו יש עיר אחרת שאורכה 1000 אמה, הואיל וכולה נבלעת בתוך תחומו – נחשבת רק כארבע אמות, ולכן יכול ללכת עוד 1496 אמה מסוף העיר שפגע בה.

לפי זה, כפי המופיע בתמונה, היישוב משגב דב נבלע בתוך מדידת אלפיים אמה של עשרת, ולכן מותר להחשיבו כארבע אמות ולהוסיף מידה זו בסוף ה-2000 אמה. וכך נמצינו למדים שמותר יהיה לעבור גם בכביש החדש. וה' יצילנו משגיאות, אמן².



¹ דעת הנודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סו"ח ט), שכאשר יש עיר המובלעת בתוך התחום, היא מרחיבה את התחום רק כנגדה, אבל לא כנגד כל העיר. לפי דבריו, גבולות התחום יגדלו רק מול משגב דב בלבד. אמנם דעת החזו"א (ק"י, יד), שעיר מובלעת בתוך התחום, אע"פ שאינה רחבה כנגד כל העיר ששבת בה – מאריכין בזכותה את התחום כנגד כל העיר ששבת בה, כלומר: כוללים את העיר המובלעת בריבוע, ולפי דבריו גבולות העיר יגדלו אף למעלה מיישוב משגב דב.

² הצעה נוספת שעלתה בנידון זה היא, להניח עירוב תחומין במשגב דב ולרבע את משגב דב לפי ריבוע העולם, וכך לקבל מדידת תחום רחבה מאוד. אמנם יש שיטות שמרבעים את משגב דב לפי ריבוע קטן יותר, ולא לריבוע העולם, ולכן נקטנו בשיטה הראשונה.

ר' שלמה בר' משה מחלם נולד בשנת תע"ז (1717) ונפטר בכ"א תמוז תקמ"א (1781). הרב גדל בעיר זמושטש (פולין) שהייתה באותו זמן עיר מלאה בחכמים ומשכילים, אשר בנוסף לידיעותיהם בש"ס ובפוסקים לא טמנו ידם מלימוד מדעים ושפות. הוריו היו אף הם משכילים ואמידים, כך שגם הרב, בנוסף ללימוד הש"ס והפוסקים מפי אביו, שלח ידו אף ב"לימודים חיצוניים" כלוגיקה, דקדוק, אסטרונומיה וכו'. בהקדמתו לספרו המפורסם, "מרכבת המשנה" על הרמב"ם, מדגיש הרב כי לימוד מדעים כללים דרושים על-מנת להבין מיסודי התורה ודיניה, וציון כי אף גדולי קדמוניו שלטו בהם: "יהיה להם בכל הכמות קנין, להבין את הענין, אשר נתן אלוקים לאדם לענות בו, לאכול מפריו ולשבוע מטובו, ומי שראה את החודש יבוא ויעיד בבית הועד". הרב היה מן הראשונים אשר עסקו בפילוסופיה של ימי הביניים, וביותר העריץ את הרמב"ם ועטה עליו עול סמכותו כפי שניכר, בין השאר, בהקדמתו: "וכל המעמיק בכוונתו לעמוד על בוריו ידע נאמנה כי שלא בכונה, לא הטיל טיפת דיו, כי זה האיש משה יצא לחפש, למעלה משכל האנושי, הגבוה למעלה למעלה, ולו דומיה תהילה".

הרב החל להתפרסם כעילוי וכגאון, וקהילות גדולות בפולין הזמינוהו אצלם לשמש כרב ומו"ץ. בניגוד למוניטין המפורסם של חכמיה, קהילת חלם דרך-כלל הונהגה על-ידי גדולי הדור כמהרש"א ור' אליהו בעל שם, ואך טבעי היה שר' שלמה חרף גילו הצעיר, עשרים וחמש, יעלה לכס הרבנות. הרב החשיב קהילה זו, ומאז חתם בשמה: "שלמה חלם" (חעלמא).

לאחר פטירת אביו בשנת תקכ"ט (1769) נקרא למלא מקומו ברבנות זמושטש, אך לא נשאר שם זמן רב, ומקץ שנתיים ימים נקרא לעיר לבוב למלא מקומו של ר' חיים כהן-רפפורט. לאחר שש שנים, בתקל"ט (1779), החליט סוף-כל-סוף לקיים את משאת נפשו, ולעלות לארץ ישראל. ע"פ מקורות היסטוריים נראה שהצליח להגיע לארץ ישראל, אך יצא לסלוניקי ע"מ להדפיס את ה'מהדורה בתרא' של מרכבת המשנה, ושם נטמן. אולם יש הטוענים כי נפטר בדרך ולעולם לא הגיע לארץ.

חיבורים רבים כתב הרב, אך רובם אבדו. ראשית כל והחשוב מכולם, "מרכבת המשנה" על הי"ד החזקה. בנוסף חיבר "עשרה שולחנות" על ארבעת חלקי השו"ע, אשר אמנם רובם אבדו, ושרדו לפליטה רק "שלחן תמיד" על תחילת וסוף חלק או"ח, "שלחן עצי שיטים" על הלכות שבת ויו"ט, קונטרס "אבל השיטה" על הלכות שמחות, ו"שלחן ערוך" על אבן העזר.

בשנת תקצ"ז הוציא "הרב" אשר קליימן ספר על הלכות שבת בשם "מעדני שבת", אלא שבניגוד למה שכתב בשער הספר "אשר לקטתי ואספתי... מחיבורי פוסקים קדמונים ואחרונים... עד שעשיתי כולם אגודה אחת", ליקט מכובדנו את ספר עצי שיטים ככתבו וכלשונו והעניק לו את השם הנ"ל, ולא זו בלבד שלא יגע ולא תיקן את שבושי הדפוס של הספר המקורי, ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות והעתיק את רוב ההקדמה לספק העתיק (ויצא בהוצאה מחודשת בשנת תשל"ח ע"י 'כולל' שלא טרח להתחקות אחר מקורות הספר). זייפן מקורי במיוחד!

בעל מרכבת המשנה היה גם פייטן ובקיא בדקדוק, כפי שניכר ב"שערי נעימה" על טעמי אמ"ת (איוב, משלי ותהילים), ו"נעים זמירות", פיוט בן מאה ושלושים בתים על ל"ט מלאכות שבת, וכן בכל הקדמותיו הפיוטיות. ספר ייחודי נוסף ששרד מאת המחבר הוא "חוג הארץ" העוסק בגבולות א"י, אליו מצורפות מפות מדויקות אף במושגי ימינו, מעשה ידי המחבר.

כשהיה בקושטא וראה שנוהגים לחגוג פורים גם בט"ו מספק, העיר להם שאין בכך צורך יען כי ע"פ מקורות היסטוריים קושטא נבנתה מאות שנים לאחר תקופת יהושע.

ונסיים בעניני שנת השמיטה הקרבה ובאה. הבנת העולם בדעת הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"ז ה"א-ג היא, שקיום מצות ביעור פירות שמיטה הוא על-ידי שריפה. לא כן שיטת רבינו, הסובר שדעת הרמב"ם היא לבער הפירות בדרך אכילת ג' סעודות, ורק אם אין אוכלים, מחוסר ברירה, צריך לשרוף (הבנה זו מופיעה גם בספרים מאוחרים יותר). יותר ממחצית חיבורי רבינו אבדו, אך דומה כי גם בחיבוריו הנוותרים יש בכדי לפאר את אוצר ספריו, ומי יתן ונזכה ויחזרו מהאפר כתבי יד נוספים – "ומלאה הארץ דעת ה'".

רחמים אמתיים - המשך

על דרך שרואים בפרשתנו, שאפילו את הנשים שהחטיאו את ישראל לא הרגו: "החיייתם כל נקבה? הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור, ותהי המגפה בעדת ה'". האדם רואה תינוק חמוד ומתחיל לאוהבו ולחבבו. אם, נניח, היו מספרים לאדם שהתינוק הזה יהיה היטלר ימש"ו, אלא שעכשיו הוא עדיין קטן, והאדם בגלל רחמיו לא יכול להרגו. ודאי שאין מקום לרחמנות כזו, על אף שישראל הם רחמנים ביישנים וגומלי חסדים. צריך לחיות את האמת, ולהיפך, לגלות שנאה למציאות הנוכחית, למרות שזה קשה.

אולי מכאן נביא את זעמו של משה, האיש השלם, ובמיוחד את זעמו דווקא על פקודי החיל, אשר אליהם מופנית תביעה גדולה יותר משאר העם. התפקיד של עם ישראל הוא לגלות את ה' בעולם, ומלחמותיהם אינם רק 'רשימת חיסול', אלא גאולת העולם וכל המציאות כולה. כאשר נופלים להרגשת רחמים על הרע, על אף שחיצונית לא רואים אותו כל כך – זהו הרס כללי לכל תכלית העולם ותיקונו.

אפשר ומכאן נבין את מאמר החכם: "כל המרחם על אכזרים" וכו'. המילה "אכזר" בנויה משתי מילים: "אך-זר" (רש"י הירש דברים לב. לג). כלומר, הזרות הגמורה, להיפך ממידת הרחמים. כל הרגשת רחמים נובעת מהרגשה של כאב על המצב והחיסרון, כדוגמת רחמים על עני. הרגשת כאב זו גורמת לאדם הזדהות עם מצבו של השני, קרבה ורצון לשפר את מצבו (ענין בתניא פרק מה "יעקב אשר פדה את אברהם" שמידת הרחמים פועלת גילוי אהבה בנפש). כשהאדם מרחם על האכזרים, הוא מתחבר ומזדהה עם אותה תפיסת חיים של אנשי הפירוד והזרות (ששורש מידה רעה זו היא ההתגלות של הרע במידות שבנפש, כהסבר הרמח"ל שסיבת הרע היא העדר גילוי כבוד ה', ובעקבותיו (ענין מאמר שמיני. כללי פתחי חכמה) הרע שנוצר מהותו ליצור תחושת נפרדות בנפשות, ובעיקר מאלוקים), מתחבר לתפיסת עולמם, וממילא נעשה כמותם ומתאכזר על הרחמנים האמתיים, אשר על-ידי רחמנותם יוצרים חיבור ואחדות.

יהי רצון שנשנא את הרע באמת ונזכה לבערו מנפשותינו ומן המציאות כולה, וממילא ימלא כבוד ה' את הארץ, ויהיה ה' אחד ושמו אחד.